

اثبات رابطه محبتی فرزند و مادر از منظر قرآن

صغری ممبئی^۱

چکیده

موضوع پیش رو اثبات محبت فرزند و مادری از موضوعات مورد بحث در علوم دینی می باشد. مادر همیشه اولین عضوی از خانواده است که تمام محبت و مهر او به فرزندانش بی منت است و هر عشقی که به آن ها می دهد، نشان از عشق مادر به اعضای خانواده است. هدف در این مقاله اثبات محبت بین فرزند و مادری از منظر قرآن بوده که به روش کتابخانه ای و به صورت تحلیلی می باشد. اهمیت این موضوع حاکی از آن است که مادر تنها عضوی از جامعه و خانواده می باشد که بدون محبت و مهر آن، هیچی خانه ای مأمون گرم و دلنشین نبوده است و به خانه ای خاموش و سرد تبدیل می شود، لذا مهر و محبت بین فرزندان بدون مادر هیچ ثمره ای ندارد.

کلیدواژه ها: فرزند، مادر، محبت.

¹ سطح دو، حوزه علمیه حضرت رقیه (سلام الله علیها)، www.soghramembni@gmail.com

مقدمه

انسان با نیاز زاده می شود، نیازهایی همچون نیاز به آب، غذا، پوشاک و... والدین در کوشش هستند که این نیازها را برای کودک خود برآورده کنند، اما ممکن است این نکته در نگاه آنها مغفول بماند که یکی از اساسی ترین نیازهای انسان که از بدو تولد همراه اوست نیاز به محبت است. محبت به کودک می تواند به اشکال مختلف ابراز شود؛ گاهی با نوازش، گاهی با تحسین و گاهی حتی با مخالفت کردن به هنگام اشتباه کودک.

در سنین مختلف شکل محبت در نگاه کودک متفاوت است. تا قبل از هفت سالگی محبت بیشتر جنبه لمسی دارد. اعمالی چون نوازش کردن و بوسیدن در نگاه کودک محبت تلقی می شود، ولی فرزند هرچه بزرگ تر می شود محبت در نگاهش تغییر می کند، تا جایی که در سنین نوجوانی و جوانی حفظ شخصیت و احترام به استقلال فرزند می تواند نوعی محبت کردن و تأمین آرامش روانی وی باشد.

تمام محبت ها و مهر و عشق ورزیدن ها از مادر شروع می شود و مادر است که از همان بدو تولد این مهر و عشق را به فرزند عطا می بخشد. قرآن کریم به طور صریح در رابطه با این مسئله سخن نگفته است، اما آیاتی وجود دارد که به صورت غیر مستقیم بر ابات محبت بین فرزند و مادر دلالت دارد از جمله اینکه مادر موظف است فرزند خود را تا دو سال شیر دهد، مراقبت از فرزند در تعلیم و تربیت، یادگیری تعالیم دینی به فرزند و تمام آن ها نشان از محبت و تربیت فرزند به واسطه پدر و بیشتر مادر می باشد.

پیشینه تاریخی مسئله حاکی از قبل از اسلام و نزول قرآن می باشد و اما با نزول قرآن این سفارشات بیشتر گسترش پیدا کرد و به مرحله ثبات نیز رسید.

از جمله کتبی که مشابه با عنوان مقاله حاضر می باشد و در تدوین مقاله از آن ها استفاده شده : کتاب «مادر و مادری در اندیشه امام خمینی» نوشته «قدرت الله عفتی» که نویسنده در آن از مادر و مادری و منزلت او سخن گفته و کتاب «اخلاق خانواده» نوشته «علیرضا فاخری» که مؤلف در آن از شیوه های تربیتی به کارگیری محبت سخن گفته است.

با توجه به مقدمه فوق سؤالات تحقیق بدین صورت می باشد که اهمیت محبت به فرزند در اسلام را بیان نمایید؟ مصادیق و شیوه های ابراز محبت به فرزند را تبیین نمایید؟ منزلت و جایگاه مادر را در قرآن بیان کنید، رابطه محبتی فرزند و مادر را اثبات کنید؟

1- مفهوم شناسی

1-1- فرزند

«فرزند» در لغت به معنای «ولد، نسل، پسر و دختر هر دو را گویند.^۱ و در اصطلاح به معنای «بچه و آنکه از دیگری زاده شده است، یعنی عبارتی است برای منسوب نمودن بچه به پدر و مادر.^۲

1-2- مادر

«مادر» واژه فارسی است و در عربی به معنای (ام) می باشد. «ام در عربی به اصل و وجود چیزی می گویند که یا او را تربیت نموده یا اصلاح نموده یا او را بوجود آورده است.^۳ در اصطلاح «کسی است که پرورش فرزندان را در دوران بارداری و پس از آن را برعهده دارد و در انجام این وظیفه بدون هیچ چشم داشتی مادی یا معنوی کوشاست.^۴

1-3- محبت

«مَحَبَّت» از ریشه «حُب» به معنای دانه گندم و جو و غلات دیگر است. همچنان که دانه، زمین را می شکافد و در آن جای می گیرد، محبت نیز، قلب انسان را شکافته در آن می نشیند. همچنین «حُب» تخم و بذر اولیه هر میوه ای است و شاید منشأ تحول معنایی محبت که ریشه و مغز حیات است.^۵

^۱ دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج 12، ص 1153.

^۲ فرحزاد، تربیت فرزند، ص 54.

^۳ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص 85.

^۴ kowsarblog.ir، مادر از نظر لغت و اصطلاح، 1398/6/8.

^۵ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص 215.

«محبت» در اصطلاح «حالتی است که در دل یک موجود ذی شعور نسبت به چیزی که باوجود او ملایمت و با تمایلات و خواسته های او تناسبی داشته باشد، پدید می آید. محبت یک جاذبه ادراکی است همانند جاذبه های غیر ادراکی؛ یعنی همان طور که در موجودات مادی فاقد شعور مثل آهن ربا، نیروی جذب و انجذاب وجود دارد، در موجود ذی شعور هم یک نیروی کشش شعوری و روشن وجود دارد. دل به یک طرف کشیده می شود و موجودی دل را به سوی خود جذب می کند که اسمش محبت است. ملاک این جذب و انجذاب، ملایمتی است که میان محب و محبوب وجود دارد؛ بنابراین محبت، به چیزی تعلق می گیرد که مُحِب، ملایمت کمال آن را باوجود خودش دریافته باشد»^۱

2- اهمیت محبت به فرزند در اسلام

اولین نیاز روانی فرزندان مهر و محبت و دوست داشتن آن ها است. هر فرزندی برای داشتن احساس امنیت، باید مورد محبت قرار گیرد. ابراز محبت، موجب دلگرمی و علاقه مندی به شما و زندگی خواهد شد. احساس امنیت در نوجوان سبب می شود، زمینه پیوند شما با او توسعه یابد. در این رابطه رفتار صحیح دینی را بیاموزد. رابطه مهرآمیز همراه با گذشت و مدارا، با همگان و به خصوص با فرزندان قوی ترین و پرجاذبه ترین و سازنده ترین رابطه ها است.^۲

محبت و نوازش والدین به فرزند، به او جرأت و شجاعت و اعتماد به نفس می بخشد و روحیه او را در برابر مشکلات قوی می سازد، اکسیر محبت، داروی بسیاری از دردها و بیماری های روحی و حتی جسمی فرزندان است. او با محبت، آرام و شاداب می شود و غنچه دلش شکوفا می گردد. کمبود یا فقدان محبت، زمینه ساز بسیاری از بیماری های روانی و جسمی فرزند از قبیل بی اشتها، بی خوابی، شب ادراری، تقلیدهای بی مورد، رفتارهای نامعقول، خواب های آشفته، افسردگی روانی، عصبانیت، خشونت است.^۳

از وصایای امام علی (علیه السلام) به فرزندان هنگام شهادتش این بود که در خانواده خود به فرزندان، عطف و مهربان باشید و بزرگترها را احترام کنید.^۴ محبت به فرزندان از دیدگاه اسلام اهمیت زیادی

^۱ مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ج ۱، ص ۳۵۹.

^۲ کریمی، آنچه درباره کودک و نوجوان باید بدانیم، ج ۷، ص ۷۶.

^۳ مروجی طبسی، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت، ص ۸۱.

^۴ ابن بابویه، الامالی، ص ۲۲۲.

دارد و پیشوایان دینی سفارش های فراوانی به آن نموده اند. از آن جایی که اولین سرپرست فرزند، خانواده به ویژه پدر و مادر هستند، لازم است به این نیاز فرزند توجه ویژه داشته باشند و بدانند که پاسخگویی صحیح به این نیاز، پایه و اساس تربیت فرزند را تشکیل می دهد. در واقع ارضای این نیاز در وجود فرزند باعث آرامش و سلامت روانی و امنیت خاطر او می گردد. به دلیل نقش تأثیرگذار محبت در تربیت فرزند، پیشوایان دینی توصیه های فراوانی به آن نموده اند.¹

در قرآن کریم موضوع مهرورزی و محبت تحت عناوین مختلف مانند: رحمت، حب، رأفت، مودت، ولایت، اخوت و ... همراه با متعلقات مختلفی (خدا، دنیا، مال، انسان، فرزند و ...) به کار رفته و در مقابل آنها هم عناوینی چون برائت، عداوت، بغضاء و ... استفاده شده است. در بسیاری از آیات قرآن از محبت یاد شده است که این آیات را می توان به سه دسته تقسیم کرد. دسته اول آیاتی که در وصف مؤمنان است و از دوستی و محبت عمیق آنان نسبت به حضرت حق یا نسبت به مؤمنان سخن گفته است. دسته دوم آیاتی که از دوستی حضرت حق به مؤمنان سخن می گوید و دسته سوم آیاتی که متضمن دوستی های دوطرفی و محبت های متبادل است؛ دوستی حضرت حق نسبت به مومنین و دوستی مومنین با حضرت حق و دوستی مؤمنان نسبت به یکدیگر. نقش تربیتی محبت در قرآن از دو رویکرد می تواند مورد توجه قرار گیرد، رویکرد اول محبت مربی نسبت به فرد همچون محبت مادر به فرزند؛ یعنی یک مادر اگر بخواهد در شخصی تأثیرگذار باشد در مرحله اول باید با مهربانی و درون او را متوجه خویش سازد که اگر در این مورد موفق شود، ادامه تربیت دینی و تهذیب او کار چندان مشکلی نخواهد بود. در رویکرد دوم انسانی که خواهان تهذیب نفس و تربیت خودسازی می باشد نیز لازم است به مربی و الگوهای رفتاری خویش محبت و عشق بورزد.²

در بیانی نورانی از امام صادق (علیه السلام) محبت به فرزند عامل دریافت رحمت پروردگار معرفی گردیده، چنان که می فرماید: «خداوند بنده اش را به واسطه شدت محبتی که به فرزندش دارد، مورد رحمت قرار خواهد داد.»³ با توجه به این روایت، می توان گفت که محبت به فرزند از دیدگاه اسلام

¹ فرهنگی، «نقش و جایگاه محبت در تربیت از منظر روایات»، ص 7.

² رافعی، محبت در قرآن و حدیث و تجلی آن در سیره نبوی، ص 142.

³ مجلسی، بحار الانوار، ج 102، ص 91.

«اوزعنی» به معنای ایجاد علاقه و عشق برای انجام کاری است که به آن توفیق الهی گویند. بنابراین، این آیه محبت و عشق موجود میان مادر و فرزند را به وضوح به اثبات می‌رساند و همچنین بیان می‌کند که مادر به دلیل دشواری دوران بارداری و زایمان و شیردهی، حق ویژه‌ای بر فرزند داشته و باید نسبت به او بیشتر احسان و محبت کرد، علت احسان و محبت به والدین، در این آیه شریفه، زحمات مادر دانسته شده، این عظمت کار مادر است که مورد استدلال خداوند قرار می‌گیرد.^۱ بعد از شیردهی به دوران رشد فرزند اشاره می‌کند «إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ» این دوران تربیت در دامنی مادر است، این مسئولیت مادر برای فرزند است. در این آیه سخن از دوران بزرگسالی فرزند است: «وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً»، زمانی که به چهل سالگی رسید، یعنی زمانی که به بلوغ عقلی رسید، تازه آن موقع متوجه نعمت والدین می‌شود. آن ضرب المثلی که می‌گوید: «تا وقتی پدر و مادر نشده، قدر بابا و ماما را نمی‌داند». «برگرفته از همین آیه شریفه است. ابراز محبت نسبت به فرزند منحصر به دوران طفولیت وی نیست، بلکه انسان همیشه نیازمند به محبت دیگران است. از این رو، نوجوانان و جوانان نیز باید از ناحیه والدین مورد عطف و مهربانی قرار گیرند.^۲

لذا آیه فوق از دوجهت مورد توجه واقع شده اولاً هم محبت مادر به فرزند را به اثبات می‌رساند که وجود مادر از لحاظ تأثیری که در دوره حمل و شیردهی در روح و جسم فرزند دارد و از لحاظ محبت و عواطف خاص مادری که دست توانای خلقت در وجود مادر گذاشته، دارای رم‌ز، سرّ و فلسفه‌ای است. مادر در دوره حمل فقط ماشینی بی تأثیر در وجود فرزند و در دوره شیردهی، صرفاً لوله شیر نیست که کودک از آن ارتزاق کند، بلکه کانون محبت از دوران حمل تا رشد کامل فرزند، برای تربیت نسل بشر است، لذا تضعیف جایگاه مادر، تضعیف جامعه بلکه نسل بشری است و دوماً محبت فرزند به مادر را تبیین می‌کند که مادر به دلیل سختی‌هایی که در دوران بارداری و زایمان و شیردهی متحمل شده بیش از پدر در خور احسان و نیکی می‌باشد، چرا که در ابتدای آیه بیان می‌کند: «ووصینا الانسان بوالديه احساناً» لذا یاد رنج و زحمت‌های مادر در برانگیختن عاطفه فرزندان نیز مؤثر است.

^۱ جوادی آملی، زن در آینه جمال و جلال، ص ۱۳۵-۱۳۶.

^۲ عفتی، مادر و مادری در اندیشه امام خمینی، ص ۶۰-۶۲.

^۳ فاخری، اخلاق خانواده، ج ۱، ص ۱۳۶.

خداوند زن را معدن محبت الهی قرار داد و زن زیرک از این معدن محبت، فقط برای فرزندش بهره نمی گیرد، بلکه برای شوهر این محبت بی بدیل را خرج می کند. محبت مادری برای مرد نیازی به اندازه طول عمر اوست؛ حضرت فاطمه برای پیامبر عاطفه مادر بی به کار می گرفت که او را ام ابیها نامیدند. زمانی که ابی طالب و خدیجه کبری در مدت کوتاهی از دنیا می روند و پیامبر، تنهای تنهاست، فاطمه تنها زنی است که پیامبر با این عظمت به او تکیه می کند. او مثل مادر از پدر بزرگوار خود پذیرایی می کند، این قضیه «فاطمه ام ابیها» مربوط به اینجاست.

این مهر و محبت و عشق مادری چاشنی پرورش روح و ایجاد عاطفه انسانی و اجتماعی در فرزند است. امیرالمؤمنین از همین قدرت عشق و عاطفه در قضاوتش استفاده می نمود. داستان دو زنی که بر سر یک طفل دعوا داشتند، امیرالمؤمنین فرمود: «شمشیر بیاورید تا این طفل را از وسط دو قسمت کنیم و به هر یکی نیمی از طفل را بدهیم. آن که مادر واقعی بود از ادعای خود صرف نظر کرد تا طفلش زنده بماند و امیرالمؤمنین او را مادر واقعی دانست و طفل را به او داد.

مهر مادرانه عشقی الهی است که در وجود مادر می جوشد. از جوشش آن محبت و عشق مادر و فرزند حاصل می شود که بی نظیر است. نقش و هنر مادری، تربیت فرزند در آغوش پُر مهر و محبت مادر است. شیخ مرتضی انصاری در کنار جنازه مادرش به زانو نشسته و به شدت گریه می کرد. یکی از نزدیکان بعد از تسلیت، گفت: «شما با این جایگاه و مقام علمی، شایسته نیست برای پیر زنی اینگونه گریه کنید! ایشان گفت: مثل اینکه مقام ارجمند مادر را نمی دانید، من هر چه دارم از زحمات و تربیت صحیح ایشان است.»¹

¹ میرعظیمی، حقوق والدین، 19-20.

نتیجه

اثبات محبتی فرزند و مادر از دیدگاه قرآن از جمله موضوعات مهم و مورد بحث در حوزه های دینی می باشد که در اسلام بسیار مورد توجه قرار گرفته و در قرآن نیز اشارات چندی به آن شده است . وجود محبت بین فرزند و مادر باعث استحکام رابطه مادر و فرزند و همچنین استحکام بنیان خانواده می شود.

از آنجایی که محبت مادران نسبت به فرزندان عامل مهم و مؤثر در رشد طبیعی آنان است و از انحراف فرزندان جلوگیری می کند، لذا ضروری بوده که به چنین بحثی پرداخته شود

با توجه به اینکه عدم محبت مادران و توجه آن ها به فرزندان و همچنین عدم نیکی و احترام فرزند به مادر باعث آثار ناگواری در زندگی هریک از آن ها می شود، لذا این موضوع اهمیت فراوان پیدا کرده و از آن جهت که می تواند راهی برای نفوذ بیگانگان در میان خانواده بوده و از این طریق منزلت و مقام مادر را پایین آورده، لذا هدف در این مقاله اثبات رابطه محبتی فرزند و مادر از دیدگاه قرآن بوده است.

حاصل آنکه محبت فرزند و مادر امری ضروری است که مانع از بروز بسیاری از عواقب در بنیان خانواده می شود، لذا با توجه به اهمیت مسئله در این مقاله ابتدا به بیان اهمیت محبت به فرزند در اسلام و مصادیق و راه های اباز محبت به فرزندان پرداخته شد و سپس به تبیین منزلت و مقام مادر در قرآن پرداخته و در نهایت با بررسی آیه ای از میان آیاتی که در قرآن منزلت مادر را نشان می دهد، سعی شد که محبت فرزند و مادری را اثبات کنیم.

به نظر می رسد مهر و محبت مادری از عوامل مهم در رشد و تعالی فرزندان باشد.

منابع و مأخذ

✽قرآن

الف) کتب فارسی

- 1- ابن بابویه، محمد بن علی، الامالی، ترجمه محمد باقر کمره ای، تهران، کتابچی، چاپ دهم، 1370 ش.
- 2- جوادی آملی، عبدالله، زن در آینه جمال و جلال قم: اسراء، چاپ چهاردهم، 1386 ش.
- 3- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج 12، تهران: دانشگاه تهران، چاپ دوم، 1377 ش.
- 4- رافعی، علی، محبت در قرآن و حدیث و تجلی آن در سیره نبوی قم: نشر ادیان، 1390 ش.
- 5- عفتی، قدرت الله، مادر و مادری در اندیشه امام خمینی چاپ و نشر عروج، چاپ دوم، 1394 ش.
- 6- فاخری، علیرضا، اخلاق خانواده، جلد 1، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، 1378 ش.
- 7- فرحزاد، حبیب الله، تربیت فرزند قم: نشر عطش، چاپ اول، 1395 ش.
- 8- فرهادیان، رضا، والدین و مربیان مسئول قم: بوستان کتاب، چاپ پنجم، 1392 ش.
- 9- کریمی، عبدالعظیم، آنچه درباره کودک و نوجوان باید بدانیم، جلد 7، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ چهارم، 1391 ش.
- 10- مروجی طبسی، محمدجواد، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت قم: بوستان، چاپ نوزدهم، 1387 ش.
- 11- مطهری، مرتضی، مجموعه یادداشت ها، جلد 7، تهران: صدرا، چاپ اول، 1378 ش.
- 12- مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، جلد 1، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب، چاپ سوم، 1384 ش.
- 13- _____، پاسخ به پرسش های مذهبی، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب، چاپ دوم، 1377 ش.
- 14- _____، پیام قرآن، ج 2 و 7، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ نهم، 1386 ش.
- 15- میرسلیم، مصطفی، دانشنامه جهان اسلام، جلد 1، تهران: بنیاد دائره المعارف اسلامی، چاپ دوم، 1375 ش.
- 16- میرعظیمی، جعفر، حقوق والدین، کرمان: مؤلف، چاپ اول، 1369 ش.

17- هلاکویی، فرهنگ، اصول پدری و مادری در تربیت فرزندان، تهران: انتشارات باهدف، چاپ چهارم، 1393ش.

ب) کتب عربی

18- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن بیروت: دار القلم، چاپ چهارم، 1416ق.

19- طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، جلد 16، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، 1374ش.

20- طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، جلد 1، قم: شریف رضی، چاپ دوم، 1370ش.

21- فیض کاشانی، محمد، المحجۃ البیضاء، جلد 2، قم: جامعه المدرسین، چاپ چهارم، 1417ق.

22- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، جلد 6، تهران: دارالثقلین، چاپ چهارم، 1393ق.

23- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، جلد 101 و 102، قاهره: انتشارات دارالاحیاء، چاپ دوم، 1403ق.

24- نوری، حسین، مستدرک الوسائل، جلد 15، بیروت: مؤسسه آل البيت، چاپ دوم، 1408ق.

25- یعقوبی، احمد بن اسحاق، تاریخ یعقوبی، جلد 3، مترجم محمد ابراهیم آیتی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ یازدهم، 1374ش.

ج) مقالات

26- فرهنگی، زهره، «نقش و جایگاه محبت در تربیت از منظر روایات»، فصلنامه علوم و معارف قرآنی، شماره بیستم، 1385ش.

27- کی نیا، مهدی، «کانون خانوادگی و بزهکاری»، فصلنامه اجتماعی زنان و خانواده، شماره 93، 1356.

د) سایت ها

28- kowsarblog.ir، مادر از نظر لغت و اصطلاح 1398/6/8